Війна закінчилась. Франція була окупована німцями; країна здригалась, мов переможений борець, притиснутий до землі коліном переможця.

Із знесиленого, голодуючого Парижа, що втратив будь-яку надію, повільно йшли повз поля і селища до нових кордонів перші поїзди. Перші пасажири дивились з вікон на сплюндровані, спалені села. Біля дверей уцілілих будинків прусські солдати, в чорних касках з мідним шишаком, курили люльки, сидячи верхи на стільцях. А деякі працювали або розмовляли, немов свої люди в сім'ї. В містах цілі полки маршировали площами, і, незважаючи на стукіт коліс, до пасажирів долітали гортанні слова команди.

Пан Дюбюї, що був у національній гвардії, поки тривала облога, тепер їхав за дружиною й дочкою в Швейцарію, куди відправив їх для безпеки перед окупацією. Голодне, сповнене труднощів життя не відбилося на солідній комплекції удачливого мирного комерсанта. Страшні події зустрічав він покірливим відчаєм і наріканням на озвіріння людей. Тепер війна закінчилась, він їхав до кордону і тут вперше побачив пруссаків, хоч під час облоги чесно виконував свій обов'язок і не раз холодними ночами відбував караульну службу на укріпленнях.

З острахом і злобою дивився він на цих озброєних бородатих людей, що розташувалися на французькій землі, як у себе вдома, і в душі його зростав безсилий патріотичний запал разом з новим могутнім інстинктом обережності, який віднині не залишав французів.

В його купе двоє англійців-туристів із спокійною цікавістю роздивлялися навколо. Обидва вони також були гладкі, говорили між собою своєю мовою, іноді перегортали і читали вголос путівник, щоб не пропустити жодного вартого уваги місця.

Раптом на зупинці в якомусь маленькому містечку увійшов, побризкуючи шаблею по східцях вагона, прусський офіцер. Він був високий на зріст і затягнутий у мундир. Борода в нього росла від самих очей і була вогненного кольору, а довгі вуса, світлішого відтінку, стирчали в обидва боки, перетинаючи обличчя навпіл.

Англійці почали зацікавлено розглядати його, а пан Дюбюї вдав, що читає газету. Він забився в куток купе, наче злодій перед жандармом.

Поїзд рушив. Англійці продовжували перемовлятися, відшукувати місця боїв, і ось, коли один із них вказав рукою вдалину, на якесь село, прусський офіцер промовив, витягуючи довгі ноги і відкидаючись на спинку дивана:

— Я вбивав дванадцять французів у цей село. Я брав більше сто в полон.

Англійці, одразу зацікавившись, поспішили спитати:

— О-о! А як називайт це село?

— Фарсбур, — відповів пруссак і вів далі: — Я брав ці шельми французи за комір.

При цьому він дивився на пана Дюбюї, чванливо посміхаючись у бороду.

А поїзд усе йшов, минаючи одне окуповане селище за іншим. Німецькі солдати виднілися на обочинах доріг, вздовж полів, біля шлагбаумів, за столиками кафе. Вони вкривали землю, мов єгипетська сарана.

Офіцер простягнув руку:

— Якби я мав командування, я брав би Париж, я б усе спалював і всіх убивав. Франції капут!

Англійці із ввічливості відповіли коротко:

— О-о!

Він невгавав:

— Через двадцять років увесь Європа, так, увесь, буде належати нам. Пруссія сильніша за всіх.

Англійці насторожились і більше не відповідали. Обличчя їхні закам'яніли, наче воскові маски, облямовані бакенбардами. Тоді прусський офіцер зареготав. Розкинувшись на дивані, він зубоскалив. Він знущався з роздавленої Франції, з переможеного ворога, знущався з Австрії, переможеної раніше, з одчайдушного і марного опору департаментів, з ополчення, з паралізованої артилерії. Він повідомив, що Бісмарк збирається побудувати залізне місто з захоплених гармат. Під кінець він мало не вперся чобітьми в бік пана Дюбюї; той сидів червоний до вух і дивився вбік.

Англійці, здавалося, втратили інтерес до навколишнього, наче відгородились на своєму острові від житейської суєти.

Офіцер вийняв люльку і, дивлячись прямо у вічі французові, спитав:

— Ви не маєте тютюн?

— Ні, пане, —відповів Дюбюї.

Німець вів далі:

— Я вас прошу йти купувати мені тютюн, коли поїзд зробить зупинка. — І, зареготавши знову, додав: — Я вам тоді давати на чай.

Паровоз засвистів, сповільнюючи хід. Показались обгорілі станційні будівлі. Поїзд зупинився.

Німець розчинив навстіж двері і потягнув пана Дюбюї за рукав:

— Ідіть виконувати моя доручення, швидко, швидко!

Станція була зайнята німецьким загоном. Німецькі солдати дивились на поїзд, товплячись за дерев'яною загорожею. Паровоз уже свистів, готуючись до відходу. Тоді пан Дюбюї раптом вистрибнув на перон і, незважаючи на протестуючі жести начальника станції, вскочив у сусідній вагон. Він був один! Він розстебнув жилет — так у нього калатало серце, витер чоло і насилу перевів дух.

Поїзд знову зупинився на якійсь станції. Раптом у двері зазирнув і увійшов у купе офіцер, а слідом за ним незабаром, спонукувані цікавістю, з'явились обидва англійці. Німець сів напроти француза і, посміюючись, сказав:

— Ви не хотіли виконати моя доручення.

— Так, пане, — відповів пан Дюбюї.

Поїзд тимчасом рушив.

— Я буду різати вам вуса, щоб набити моя люлька, — заявив офіцер і потягнувся до фізіономії сусіда.

Англійці все так само безстрасно пильним поглядом дивились на цю сцену.

Німець встиг уже затиснути між пальцями кілька волосин, але тут пан Дюбюї ударом кулака піддав його руку і, схопивши його за комір, шпурнув на лаву. Він не тямив себе, вени на скронях здулись, очі налилися кров'ю і, продовжуючи однією рукою душити офіцера, другою, стиснутою в кулак, він несамовито бив його по обличчю. Пруссак відбивався, силкувався витягти шаблю, обхопити ворога. Але пан Дюбюї наліг на нього всією вагою свого черева і бив, бив безперестанку, безупинно, не дивлячись, куди б'є. По обличчю пруссака текла кров, вік задихався, хрипів, випльовував зуби, марно намагаючись відкинути розлюченого товстуна, врятувати своє життя.

Англійці підвелись і підійшли ближче, щоб не упустити нічого. Вони дивилися з цікавістю й раділи; ще хвилина, і вони побилися б об заклад — чия візьме.

Але пан Дюбюї раптом знесилився від такого пориву, підвівся, не кажучи ні слова, і сів на місце.

Пруссак настільки був переляканий, приголомшений несподіванкою і болем, що навіть не кинувся на нього. Віддихавшись, він промовив:

— Якщо ви не хочете давати мені сатисфакції на пістолет, я буду вас убивати.

— Я згоден. Коли завгодно, — відповів пан Дюбюї.

— Це єсть місто Страсбург, — продовжував німець. — Я буду взяти два офіцери, як свідки, я маю час, поки поїзд не виїжджав.

Пан Дюбюї пихтів не згірше паровоза.

— Хочете бути моїми секундантами? — спитав він англійців.

Обидва відповіли разом:

— О-о!

Поїзд зупинився.

В одну мить пруссак відшукав двох приятелів, ті принесли — пістолети, і всі вирушили на кріпосний вал.

Англійці, щохвилини виймали годинники, прискорювали крок, квапили з приготуванням, боячись спізнитись до відходу поїзда.

Пан Дюбюї ніколи не тримав у руках пістолета. Його поставили в двадцята кроках від противника, його спитали:

— Ви готові? Він відповів:

— Так, — і при цьому помітив, як один з англійців розкрив зонтик, щоб сховатись від сонця. Пролунала команда:

— Вогонь!

Пан Дюбюї вистрілив навмання, не чекаючи, і з подивом побачив, що пруссак, який стояв напроти нього, захитався, змахнув руками і, мов підкошений, упав ниць. Пан Дюбюї убив його.

— О-о! — вигукнув один з англійців, весь тремтячи від захвату, від задоволеної цікавості і радісного нетерпіння. Другий, той, що не випускав з рук годинника, схопив пана Дюбюї за рукав і маршовим кроком поспішив з ним на вокзал.

Перший англієць твердо карбував кроки, стиснувши кулаки, притуливши лікті до боків.

— Раз-два! Раз-два!

Усі три товстуни бігли вряд, мов три карикатури з гумористичного журналу.

Поїзд рушав. Вони вскочили в свій вагон. Тільки тут англійці зняли дорожні кепі, помахали ними над головою і тричі прокричали:

— Гіп, гіп, гіп, ура!

Після цього кожен з них урочисто потиснув руку панові Дюбюї, а потім обидва сіли поряд на своїй лаві.